

Niels Toppenberg

Aspekter af Flarup Bys historie o. 1700 - 1750

Af Bjarne Madsen, Astrupvej 6, 7755 Bedsted

I Selvejerkøbet 20. okt. 1704

”Ieg Vallentin Beyer paa Bodum Præstegaard, kongl. maj. ts Herretsfoged over Hassing Refs herreder kiender og hermed for alle vitterlig gjør, at ieg imod nøyagtig betalling haver afstaaed, som ieg her med afstaar, selger og skiøder fra mig og miner arfvinger til Erlig, agt og velfornemme mand Niels Pedersen Toppenberig i Flaarup. efterskr. ne 2.de gaarde udi Jylland, udi Tye, i og her efter svarer under Refsherred I Ydby sogn i Flaarup Bye beliggende, nembl. Søren Sørensen ... hkorn efter den nye matr. 8 td 2 skp 2 alb.; Niels Pedersen efter den nye matrikel bedrager 10 td 3 skp 1 alb hkorn. - Og der som saa skeer, at forbem. 2.de gaarde ... blef Niels Toppenberig eller hans arfvinger afvunden udi nogen dom eller rettergang formedelst min skyld, da bepligter ieg mig og mine arfvinger at vederlege forbem. Niels Toppenberig og hans arfvinger lige saa god jord igen ... eller at betale hannum udi rede penge 62 Rd for hver tønne hkorn efter ovenbem.te rigtige matricul. Det vil bekræftelse ieg dette mit skøde udgifver samt hæderlig og vellærde mand Hr. Saxo Hendriksen Ascanius sognepræst til Bodum, Ydby og Hurup menigheder, saa og velfornemme mand Hr. Christen Binderup i Øster Ulsted med mig til vitterlighed at underskrive og forsigle. Dat: Bodum Præstegaard den 20. october 1704.” (1) jrf. fig. 0

Dette skøde, der her er angivet i uddrag, blev læst på Viborg Landsting. Dokumentet skulle vise sig at blive af afgørende betydning ikke blot for Niels Toppenberg men for en stor del af Flarup Bys historie i første halvdel af 1700-tallet. Det fremgår af skødet, at Niels Pedersen med tilnavnet Toppenberg har købt to fæstegårde i Flarup til selveje. Gårdene benævnes som hidtil fæstet ud til Søren Sørensen og til Niels Pedersen. Med hartkornsangivelsen fra ”den nye matrikel” dvs. landmålingsmatriklen fra 1688, kan vi identificere de to gårde som de to gamle Ørum-fæstegårde i Flarup med 1688 matrikel nr.

Fig. 0: Vallentin Beyers skøde af 20. okt. 1704

1 og 2, der i 1688 begge var fæstet af Søren Sørensen. Matr. nr.2 med Niels Pedersen Toppenberg som fæster var ”Flaarupgaard”. (2) jfr. fig. 1

Dette skulle senere i 1700- og 1800-tallet blive ganske almindelig, at en landbrugsejendom blev købt til selveje af den hidtidige fæstebonde. At det skete allerede i 1704, var helt usædvanligt - og så var der endda tale om to store gårde. Hvorledes kunne det ske? Hvad var baggrunden for, at de to gårde samlet blev udbudt til salg? - og, hvad var den kun 29-årige Niels Pedersens baggrund for at kunne købe dem? Lad os først se lidt på personen Niels Pedersen Toppenberg så vidt de sparsomme kilder tillader. jfr. fig. 2.

Niels Pedersen var, som tilnavnet Toppenberg antyder, fra gården Toppenbjerg i Vestervig sogn. Denne gård, i 1688 sat til hartkorn på 9 td 7 skp 2 fjk 2 alb, var en af de betydeligste enligt beliggende fæstegårde under Vestervig Kloster. Det var ikke tilfældigt, at Niels Pedersens far, Peder Pedersen (d.æ.) havde fæstet på gården. Peder Pedersen havde gennem 8 år tjent som ladefoged på Klosteret under Jochum Irgens og

fig.2)

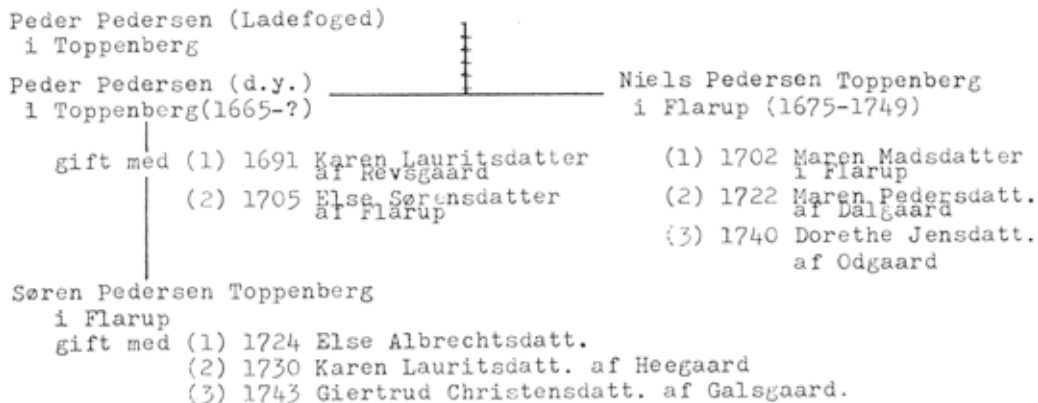
Toppenberg-slægten:

fig.3)

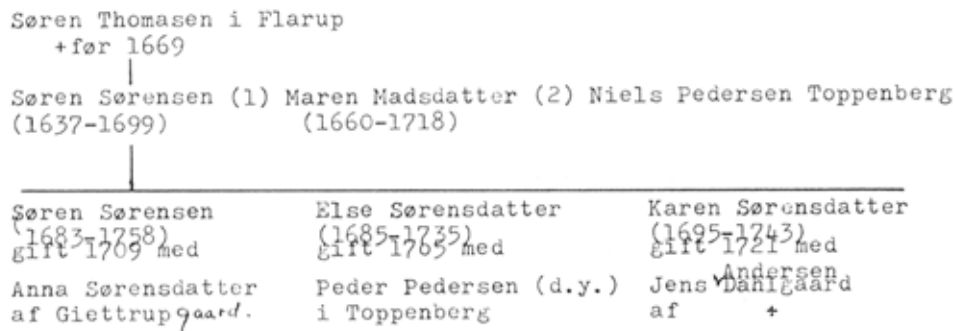
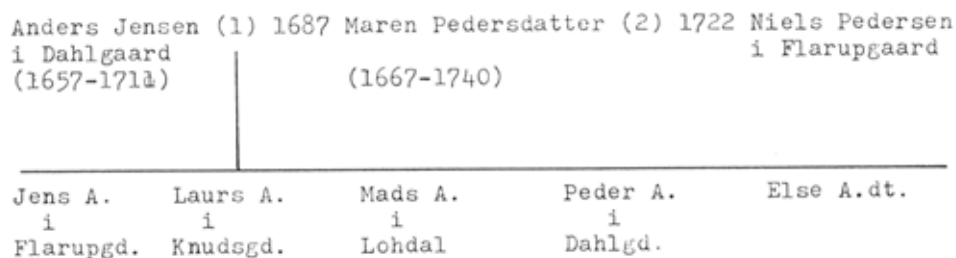
Søren Sørensen i Flarup:

fig.4)

Dahlgaard-slægten:

Derved var kornoverskuddet især fra det nordlige Jylland sikret afsætning til kunstigt høje priser i Norge, hvorfra bønderne til gengæld modtog tømmer og jern. Tilsvarende ændredes beskatningsforholdene i 1660-erne således, at selvejerne nu ikke længere skulle betale dobbelte hartkornsskatter i forhold til fæstebønderne.

Fredsårene efter Den skånske Krig, specielt årene 1680-1710 var lysere for landbruget. De

ekstraordinære skattepålæg blev færre, ligesom kornpriserne i 90-erne var ganske gode. Som følge heraf steg jordpriserne midlertidigt de første par årtier i 1700-tallet. Den gangse markedspris var i denne periode 40 rdl pr td hkokn bøndergods, hvor gårdene var i god stand.

Efter enevældens indførelse i 1660 mistede adelen sit gamle jordmonopol. Danske Lov fra 1683 fastslog udtrykkeligt, at ”enhver, af hvad

Procurator res. H. J. J.	Christ. Johann. Beyer og Søren	Revideret Matrikel
P. J. J.	Nørhedegaard Hede Eggensborg	62 rdl og 3 fjk 1 alb
Sælgeren	Flarup Bye Niels Pedersen	52 rdl
Sælgeren	Flarup Bye Søren Sørensen	16 rdl
Maren Madsdatter jensdatter	Flarup Bye Niels Pedersen	16 rdl
Maren Madsdatter Nielsen	Flarup Bye Niels Pedersen	16 rdl
Maren Madsdatter jensdatter	Flarup Bye Niels Pedersen	16 rdl

Fig. 5: Ejere og beboere i Flarup o. 1730 ifølge Revideret Matrikel

vilkår han er, må købe bøndergårde ... og det for sig og sine arvinger uden opbud til ejendom beholde”, den unge energiske Niels Pedersen har sikkert ved selvejkøbet været motiveret af optimistisk tro på forbedrede indtjeningsmuligheder men også af forpligtelser m.h.t. stedbørnernes fremtid. Som selvejer ville han fremover kunne indsætte Søren og Karen Sørensdatter som fæstere.

I efteråret 1704 blev Niels Pedersen tilbudt at købe de to fæstegårde til selveje. Sælgeren var den nyudnævnte herredsfoged i Hassing-Refs: Valentin Beyer. Han havde imidlertid kun haft de to Flarup-gårde i kort tid. Den 12. juni 1704 havde han af kongl. mat.s etats- og justitsråd Povel von Klingenberg til Høyris (og Ørum) fået skøde på de to gårde fæstet af Søren Sørensen og Niels Pedersen. Skødet blev overdraget imod ”nøjagtig betaling”, men hvad prisen har været, er ikke direkte oplyst. Skulle gårdene senere blive fradømt Valentin Beyer, forpligtede von Klingenberg sig til at give V. Beyer lige så god en ejendom eller udi rede penge 50 rdl pr td hkorn. Prisen har sikkert været netop 50 rdl pr td. Problemet var, at kongen til det tidligere krongods forbeholdt sig en tilbagekøbsret, relutionsretten, hvilket fremdeles lå som en latent trussel for den nye ejer af gammelt krongods. Herredsfogden lod sit erhvervede

skøde tinglæse på herredstinget en uge efter handlen, nemlig 19. juni 1704.

Nu kunne Valentin Beyer tilbyde Niels Pedersen de to gårde, og fæstegårdmanden var en interesseret køber. Købsprisen er heller ikke nævnt i skødet af 20. oktober 1704, men den garanterede sum mod senere fradømmelse er sat op fra 50 rdl til 62 rdl pr td hkorn, hvilket sikkert afspejler den nye forhøjede salgspris. En forøgelse på 24 % eller i penge en fortjeneste til Valentin Beyer på ca. 223 rdl for at have haft skødet i fire måneder! Handlen indicerer, at Niels Toppenberg i høj grad har været liebhaver til ejendommene, begrundet i, at han og Maren Madsdatter jo i forvejen var dybt engageret i ejendommene. Herredsfogeden har sikkert i forvejen været bekendt med Niels Pedersens iver og økonomiske formåen og har søgt at udnytte situationen. Operationen som ejendomspekulant og ejendomsformidler var i høj grad lykkedes for herredsfogeden. 11 dage efter salget til Niels Toppenberg erhvervede Valentin Beyer sig skødet på Nørhedegaard 6 td 3 fjk 1 alb, og Synderhedegaard 7 td 3 skp 1 fjk 2 alb i Visby sogn af Enevold Nielsen Bierregaard til Kiølbygaard, der ”takker Valentin Beyer for nøjagtig betaling”. (4).

Hvorledes Niels Toppenberg har finansieret købet 20. okt. 1704, hvor han skulle rejse 62 rdl pr td hkorn eller ialt 1150 rigsdaler, kan vi ikke vide. Der er ikke bevaret gældsbreve eller panteobligationer. Min teori er, at Niels Pedersen ud over en pæn arvesum fra Toppenbjerg i høj grad har købt for midler fra Maren Madsdatters ægteskab med Søren Sørensen. Skiftet efter Maren Madsdatters død i juni 1718 tyder kraftigt herpå. (5).

Skiftet efter Maren Madsdatter 1718

Maren Madsdatter blev begravet i Ydby 9. juni 58 år gammel. Skiftet blev holdt 5. august. Da der var tale om et skifte hos en selvejergårdmand, blev skiftet administreret af amtmanden over Dueholm, Ørum og Vestervig amter, vellærde og velbårne hr Friderich Birkenbusch af Thisted. To lokale vurderingsmænd var udpeget: Jens Christensen i Troelsgaard i Flarup og Chr. Christensen Smed af Gundtoft.

Skiftet blev foretaget i Flarupgaard mellem enkemanden Niels Pedersen på den ene side og hans stedbørn på den anden side: 1) Søren

Sørensen, 35 år og stadig fæster af sin fædrene gård. 2) Else Sørensdatter 33 år og siden 11. marts 1705 gift med sin stedfaders broder: Peder Pedersen (d.y.) af Toppenbjerg. Hans første kone Karen Lauritsdatter var død 1703, hvorefter Niels Pedersen altså fik knyttet et nyt bånd mellem Flarup og Toppenbjerg. 3) Karen Sørensdatter, 23 år, ugift og boede hos stedfaderen. jfr. fig. 3

Boet til deling bestod af følgende indtægt: Løsøret i Flarupgaard bestående af 1) bohavet i salshuset bl.a. 4 udstyrede senge, 2) gårdsredskaber, bl.a. 2 jernbeslåede vogne og en møgvogn, 1 bagplov med biskær, 2 gl. harver med jerntænder, 2 plejle, 3 høleer, 1 hjulbør osv. 3) Creaturer: 5 heste og 2 føl og 4) Qvæg: 3 par stude, 5 kalve, 4 køer (heraf den ældste på 11 år), 15 får og 2 væddere, 10 lam og 1 so-svin: ialt løsøre vurderet til 162 rdl 4 mrk. Hertil kom hartkornsvurderinger af de to gårde: 40 rdl/td hkorn, ialt 746 rdl 4 mk. Boets indtægt ialt beregnet til 909 rdl 2 mk 3 skl.

Herimod følger dødsboets udgifter, gæld og besværing: i forbindelse med en påtænkt indløsning af relutionsretten på tre rdl pr td hkorn efter den gamle matrikel (1664-matriklen), samt udgifter til skifteforvalteren, til stemplet papir m.m. ialt en udgift på 93 rdl. 3 mk 8 skl. Da der ikke angives nogen gældsposter i boet, blev der til deling mellem arvingerne 815 rdl 4 mk 11 skl. Det er en ganske pæn sum sammenlignet med, hvad vi i øvrigt møder af bondeskifter under den ældre enevælde. (6) Niels Pedersen Toppenberg har i ægteskabet med Maren Madsdatter været en temmelig velstående selvejerbonde.

Arvingerne indgik herefter følgende aftale:

- 1) at Niels Pedersen godvillig afstod den broderlod og begravelsesbekostning mod sin salige hustru, som loven ellers tillagde ham, og at beboerne på de to gårde hver for sig betalte kongl. maj.s indløsningsrettighed af det førhen beregnede hartkorn.
- 2) at stedsønnen, Søren Sørensen, beholder den fædrene gård, han i forvejen bebor (og havde i fæste) med al den ejendom, bygning, herlighed, samt al andet boskab, løsøre og kreaturer, hvilket foreskrevne han så nyttig må gøre som han lystred, vil og kan.
- 3) tilfalder da datteren (Karen) efter indbyrdes kærlig forening den gård i Flarup, bemeldte stedfaderen Niels Pedersen bebor, ..., hvilken

gård med al sin bygning, tilliggende ejendom og herlighed skal forblive bemelte Karen Sørensdatter i fremtiden til lystighed ... o.s.v.

Det fremtidige fæsteforhold på de to gårde var hermed aftalt, hvorimod Niels Pedersen indtil videre beholdt skødet. Da Karen Sørensdatter var ugift, var det m.h.t. Flarupgaard rimeligt, at der ikke skete noget ejerskifte. Derimod kunne man måske have forventet, at Søren Sørensen i forbindelse med skiftet havde købt sin fæstegård. Han havde nu haft fæstet i omkring 15 år og havde for længst stiftet familie. Den 17. marts 1709 var han i Gettrup "sammenvied udi ægteskab" med Søren Nielsøns datter Anna i Gettrupgaard og havde nu flere børn. Men, Niels Pedersen beholdt skødet. Derimod kan man sige, at Niels Pedersen havde holdt sit løfte fra 1702/04 m.h.t. stedbørnenes forsørgelse. Skiftet 1718 gav kun anledning til fornyede aktiviteter for både Niels Toppenberg og Søren Sørensen.

Nye godserhvervelser

Den 11. febr. 1720 købte Niels Pedersen matrikel nr. 3 i Flarup, ansat til hartkorn efter den nye matrikel til 7 td. 3 skp. 1 alb. Sælgeren var Matthias Pedersen Kongensgaard, borger og handelsmand i Lemvig. Han havde købt gården på auktion på Hassing-Refs herredsting. Fæsteren og beboeren var Niels Nielsen Høj, og købesummen var 293 rdl. i rede penge, eller 40 rdl. pr. td. hkorn. (7) Skødet er udstedt i Vestervig sogn, og vidner var Peder Pedersen Toppenberg og Søren Sørensen, Flarup.

Den 8. januar 1722 købte Niels Pedersen og Søren Sørensen hver halvdelen af tre Cappelhuse i Refs Håreng i Hurup sogn. Cappel mark lå lige øst for alsæden i Flarup. Det drejede sig om hus nr. 2 på 4 skp 3 fjk, hus nr 3 på 1 td 4 skp 2 fjk og "Nør Cappel" på 2 skp 3 fjk. Ialt var der til hver køber 1 td 2 skp formedelst 71 rdl. (8) Sælgeren var Bagge Sørensen i Luxhøj i Tvolm, der i 1716 havde købt de omtalte huse af ryttergodset for 30 rdl pr td hkorn. (9) Nu solgte han dem igen for 53 rdl 2 mk pr td.

Den 6. jan. 1723 var Niels Pedersen igen en tur i Bodum Præstegaard. Denne gang købte han af præsten Saxo Henriksen Ascanius mat. nr 5 i Flarup imod nøjagtig betaling. Der var tale om "en beskeden boelig i Flarup bye hk 1 td 6 skp 1 fjk" beboet og fæstet af Mogens Gregersen. Skulle bolet blive fradømt Niels Pedersen, fik

han af hr Saxo løfte på 72 rdl i erstatning - svarende til 40 rdl pr td hkorn. (10).

Den 9. april 1723 fortsatte Niels Pedersen og Søren Sørensen deres fælles aktiviteter. De fik da kronens skøde ”på relutionsrettigheden til følgende dem nu tilhørende gods”... mat. nr 1 og 2 i Flarup by formedelst 3 rdl pr td hkorn, ialt en udgift på 70 rdl 24 skl. (11) Det må her være rimeligt at korrigere en oplysning i ejendomshistorien ”Søndergaards Historie”, hvor det om Flarupgaard hedder, at ”Søren Sørensen i Aaret 1723 faar Skøde på denne Gaard af Kongen,” o.s.v. Det, det drejer sig om, er ikke, at Søren Sørensen får et egentlig ejendomsskøde, men kun et relutionsskøde til sin i fæste havende gård. Det er Niels Pedersen, der får relutionsskødet til Flarupgaard. Søren Sørensen har aldrig ejet Flarupgaard. (12).

Det kan her forekomme overraskende, at matr. nr 1 og 2 i relutionsskødet omtales som ”følgende dem nu tilhørende gods”, thi i 1723 var det stadig Niels Pedersen, der sad med skødet fra 1704 på begge gårde. Når Søren Sørensen imidlertid her omtales som ejendomsbesidder, må det være med henblik på fremtiden. Det var tanken, at Søren Sørensen skulle overtage sin i fæste havende gård analogt med, at han i skiftet efter moderen 1718 omtales som værge for søsteren Karen, der fremover var tiltænkt Flarupgaard. Formuleringen i relutionsskødet var således en konsekvent videreførelse af tankegangen fra skiftet 1718, ja sandsynligvis helt tilbage fra fornuftsægteskabet 1702 og købet 1704, hvor Maren Madsdatter har vist, at for hende var varetagelsen af børnenes fremtidige tarv af største betydning.

Var Søren Sørensen ”kun” fæstebonde hjemme i Flarup, forhindrede det ham dog ikke i at købe gods andre steder: den 6. april 1723 udstedte Peder Pedersen i Sinnerupgaard skødet på den ene halvdel af Sinnerupgaard på 4 td 6 skp 1½ alb til Søren Sørensen. (13) Peder Pedersen havde som forhenværende rytterbonde på stedet købt den halve ryttergård 27.12.1717 for 52 rdl pr td, men har ikke økonomisk magtet at beholde ejerskabet.

Den 10. marts 1723 udstedte Niels Christensen skøde på sin halve iboende gård: ”Refsgaard” på 10 td 3 skp 2 alb til Niels Pedersen mod betaling af 204 rigsdaler i rede penge. Søren Sørensen var vidne ved handlen. Niels Christensen havde som forhenværende

rytterbonde i halve ”Refsgaard” 9. juli 1718 fået Kronens skøde for 30 rdl pr td. Nu fik Niels Toppenberg ejendommen for kun ca 20 rdl pr td, hvilket viser os en køber, der ikke stod tilbage for at udnytte en bekendts økonomiske problemer.

Ægteskabet med Maren Pedersdatter af Dalgaard

Den 8. oktober 1722 trolovede Niels Pedersen af Flarupgaard sig med Maren Pedersdatter af Dalgaard i Revs, og 29. november blev de gift i Hurup kirke. jfr. fig. 4. Hun var født i 1667 og var altså 55 år ved ægteskabets indgåelse. Han var nu 47 år. Med indgåelsen af dette ægteskab må man konstatere, at han ikke har prioriteret at sætte børn i verden.

Også for Maren Pedersdatter var der tale om andet ægteskab. I sit første ægteskab var hun blevet trolovet 8. november 1687 med Anders Jensøn i Dalgaard - et fæste på 5 td 6 skp 3 fjk. De havde fået en del børn, hvoraf fire sønner og en datter blev voksne. Anders Jensøn døde allerede som 54-årig og blev begravet 18. marts 1711. Hans yngste søn Peder overtog fæstet af Dalgaard. Sønnen Laurs kom til Knudsgaard, mens Mads blev fæster i Lodahl i Hurup.

Niels Pedersen fik herved for anden gang foræret en børneflokk som stedbørn. Maren Madsdatter børn var nu alle afsat. Den sidste af dem, Karen Sørensdatter, der ved skiftet 1718 boede hjemme på Flarupgaard, blev 16. januar 1721 trolovet med Jens Andersen Dalgaard, altså Anders Jensøns og Maren Pedersdatters ældste søn døbt 23. søndag efter trinitatis 1688. Ved Niels Pedersens andet ægteskab blev der således dobbelt familieskab mellem Dalgaard og Flarupgaard.

Ved ægteskabet med Karen Sørensdatter flyttede Jens Andersen Dahlgaard til Flarupgaard, og de følgende år fik de en række børn, hvoraf mindst de seks overlevede faderen. Han døde som 47-årig og blev begravet 21. januar 1736.

Status omkring 1725

Midt i 1720-erne synes forholdene i den lille landsby Flarup at være præget af, at bondesønnen Niels Pedersen, der selv begyndte som fæstebonde, havde opnået status af bondeproprietær med skøde på langt hovedparten af byens hartkorn. Han fik herved

mulighed for at sætte stedbørn af 1. ægteskab i vej som fæstere.

Niels Pedersen havde erhvervet sit jordegods i Flarup i en tid hvor der herskede en vis optimisme - med høje jordpriser til følge. Fredsårene efter Den Store Nordiske Krig 1709-20 betød for Danmark indgangen til en af de værste kriser i landbrugets historie. Overgangen til fredsøkonomi, svigtende afsætning af korn og kvæg, kan nævnes som årsager til lavkonjunkturen. De mange tønder hartkorn, Niels Pedersen havde købt, kunne hurtigt tvinge hans økonomi i knæ. Det mest tilfredsstillende for ham måtte nu være at få fæsterne af gårdene til at overtage skøderne.

Søren Sørensens gård: Den 20. december 1726 skødede Niels Pedersen Toppenberg i Flarupgaard "imod nøjagtig betaling" til sin stedsøn, "erlig og velagte dannemand, Søren Sørensen i førnævnte Flarup, efterskrevne gaard, som hand udi boer, i Ydby sogn Flarup Bye beliggende anslagen til hartkorn 8 td 2 skp 1 fkj efter den nye landmålingsmatrikel" o.s.v. Skødet er udgivet "under nærværelse af velagte dannemænd, nemlig Peder Pedersen Toppenberg i Vestervig sogn og Povel Sørensen i Giettrup sogn" o.s.v. - altså henholdsvis sælgerens broder og køberens svoger. Købsprisen er ikke angivet i skødet. (14) jfr. fig. 5.

Flarupgaard solgte Niels Toppenberg til Jens Andersen Dahlgaard. Skødet er ikke fundet, men i den reviderede matrikel, der står på Egshistorisk Arkiv i Hurup, står Flarupgaard med 10 td 3 skp 1 alb hkorn anført som selvejergård med Jens Andersen Dahlgaard som beboer. Denne part af den reviderede matrikel kan dateres til tidsrummet efter 1726, da Søren Sørensen er anført som selvejer, jfr. ovenfor skødet af 20.12.1726 - men før 1736, idet Jens Andersen Dahlgaard blev begravet 23.09.1736. Hermed havde Niels Pedersen effektueret sit løfte til sal. Maren Madsdatter.

Af matrikel nr 3 skødede Niels Pedersen 4. december 1724 "til min kære brodersøn Søren Pedersen halvdelen af den mig tilhørende gaard udi Flarup, som Niels Nielsen Höy ibor, af hartkorn 7 td 3 skp 1 alb for dennes tro tjeneste, og hvad han mig i andre måder har gjort mig til fuldkommen fornøjelse og betaling i alle måder". Tilsyneladende har Niels Toppenberg her foræret denne halve gård til nevøen fra Toppenberg. (15)

Fig. 6: Fra skiftet i Troelsgaard 1740

Den anden halvdel solgte Niels Pedersen på mere regulær vis til Søren Pedersen Toppenberg den 14. februar 1743 for ialt 133 rdl 2 mk, d.v.s. for 37 rdl pr td hkorn. (16) Niels Pedersen optræder her som den generøse person, der gerne giver sit jordiske gods bort til sine nærmeste, - han havde jo ikke selv børn at tænke på.

Efter det frasalg kan man spørge sig, hvad nu med Niels Pedersen selv og Maren Pedersdatter? Troelsgaard var købt til selveje af rytterbonden Jens Christensen i 1716. (17) Niels Toppenberg har senere i en periode haft skødet på denne gård "synderste i Flarup". Det fremgår, da han 03.12.1736 skøder "til Peder Christensen Ulsted boende i Refsgaard den mig tilhørende gaard udi Giettrup sogn, Flarup Bye beliggende "Troelsgaard" kaldet af nye mat. hartkorn 7 td 3 skp for 227 rdl klingende mynt" - svarende til ca. 30 rdl pr td hkorn. (18) Efter salget i 1736 bliver Niels Pedersen boende i Troelsgaard som fæstegårdmand resten af sine dage.

I forbindelse med retshandlinger møder vi glimtvis Niels Pedersen. Således blev han af Christen Bach, fæster i Baggården i Tvolm stævnet at møde til herredstinget i Grurup torsdag den 22. januar 1728. Niels Pedersen mødte selv op, men havde Mathias Cappel af Lemvig som kurator til at føre sin sag. Baggrunden var, at Niels Pedersen i 1727 havde købt 3 par stude af Christen Bach. Men, til betaling heraf manglede der endnu ved mortendagstide 20 rdl. Derfor gik Niels Pedersen

til herskabet i Boddum Bisgaard (captain Oluf Thot) ”i tanke dér, at have fået nogle penge.” Da det mislykkedes, gik Niels Toppenberg til ladefogden på Boddum Bisgaard og lånte 20 rdl danske, for dermed at betale sin gæld hos Christen Bach. Nogle dage derefter gik Niels Toppenberg til Christen Bachs gård og talte med manden selv og leverede ham de mellemværende 20 rdl. Da pengene var talt, sagde Christen Bach: ”Du skall have noget igen for det, ieg er dig skyldig, leverede saa Niels Toppenberg 6 mk af samme penge.” Derfor tilbød Niels Toppenberg at gøre sin ed for retten, hvilket Christen Bach gerne tillod, og erklærede sig herefter i alle måder at være tilfreds og fornøjet, hvorpå Niels Toppenberg gjorde sin korporlig ed, at det nu var fuldt vitterligt, at han havde betalt Christen Bach de nu anmeldte 20 rdl, den sidste skilling med den første. Derpå aflagde han sin ed med oprakte fingre.

Sagen sluttede således i mindelighed. Men, den viser os Niels Pedersen som aktiv studehandler i lokalområdet, men også at han på trods af betydelige ejendomsbesiddelser ikke altid var lige likvid, men var afhængig af tilfældige forhold på det grå lånemarked.

Nogle år senere var Niels Pedersen igen i forbindelse med det lokale retsvæsen - denne gang for selv at kræve sin ret. Den 6. august 1733 ”fremkom Velagte Niels Pedersen Toppenberg af Flarup og fremstillede 2.de kaldsmænd, nafnlig: Erik Therkildsen og Peder Madsen, begge Flarup, som havde stefnet mundtlig her til tinget idag Thøger Jensen Jegind i Wisbye, Dom at lide for hvis Reede Penge, som hand hafver bekommet af hannum: neml. 1 Rd 1 m og for Hesteleje 4 m - ialt 1 Rd 5 m - og stefnede i dag 8 dage, og talte med hans Naboe i Wisbye, som heder Claus, som lovede at ville give ham det til kiende, hvor paa de gjorde deres æed efter loven.” (Hassing Refs herreds tingbog 6. august og 27. august 1733). ”Retten paaraabte 3.de gange dend Indstefnede Thøger Jensen, hvorpaa hand fremkom og tilstod at være skyldig 1 rigsdr. 1 mark, de øvrige 4 m nægtede han at være skyldig. Imod hvilken tilkendegivelse om de 4 Niels Toppenberg erbød sig at ville fremføre nøjagtig bevis. Retten opsatte sagen i 14 dage paa Thøger Jensens begiering siden Hand tilbød sin Korporlig æed at gøre, for de 4 m Hesteleje, som hand foregiver at have betalt, og til dend tid vild hand neml. Thøger Jensen

møde her for Retten.”

Retten genoptog sagen til dom den 27. august, hvoraf ses at Niels Pedersen kun delvis fik medhold i sin stævning af Thøger Jensen: ”Efterdi: Thøger Jensen i Wisbye, her for retten i dag 3 uger, har tilstået at være Niels Toppenberg I Flarup de 1 rd 1 m skyldig, han til samme tid af Citanten (N.P.) er sagsøgt for, saa tilfindes bem.te. Thøger Jensen og samme penge 1 rd 1 m til sagsøgeren tillige med denne doms bekostning 4 m danske, alt inden 15 dage efter dommens lovlige forkyndelse at betale, under Nam efter loven i hans tilhørende gods og Midler, hvor det er og findes, og som Citanten ej efter egen erbydelse beviser, Thøger Jensen er hannum den tønne aure (havre) skyldig for hesteleje, bør Thøger Jensen og for samme at betale fri og sagesløs at være.” Niels Pedersen var således ikke i stand til at føre bevis for sine påstande og fik kun medhold såvidt den sagsøgte frivilligt erklærede sig skyldig.

Ved Maren Pedersdatters død 1740

Niels Pedersen anden hustru Maren Pedersdatter døde i Troelsgaard ved nytårstide 1740 og blev begravet i Giettrup 02.01.1740 72 år og 4 mdr, gammel. Så stod Niels Toppenberg igen i skifte med en del stedbørn. Havde han eventuelt haft en økonomisk fordel ved giftermålet med den 55-årige enke i 1722, måtte han nu dele halvdelen af boet med sine stedbørn.

Skiftet stod 26. januar 1740 i Troelsgaard, hvor enkemanden var fæstebonde. Amtsskifteprotokollen 1739-50 fol 14b-17b er her stærkt beskadiget i kanten, men ellers står skriften endnu tydeligt i den konserverede protokol. jfr. fig. 6. Til boets indtægt opregnes alskens bohaver i salshuset af møbler og husgeråd. Interessant er det at se, hvor beskeden bogsamlingen var: ”Melbyes Huspostil” vurderet til 2 mk, 2 salmebøger og en bønnebog til 1 mk 8 skl - altså kun religiøse værker. Det var alt. I køkkenet nævnes en del kobbertøj, bl.a. 3 kobberkedler, en ½ tønnes kobber-gruekedel til 8 rdl og tre bryggekar til 1 rdl 4 mk. Ellers er det fem senge med udstyr, der fylder i opregningen. Af gårdsredskaber nævnes bl.a. 2 plove, 3 vogne og 2 jernharver. Af besætning nævnes 5 heste, hvoraf den bedste ”en sort hest i 3-die aar” vurderes til 20 rdl 2 mk. 3 par stude, hvoraf det ældste par vurderes til 17 rdl. pr. stk. Den øvrige del af besætningsangivelse er ulæselig. Af

tærsket og utærsket korn angives kun at være til føde og sædens brug, altså intet overskud til salg. Af jordegods nævnes halvdelen af Niels Höys gård, matr. nr 3, samt Jens Gregersens matr nr 5: ialt 5 tdr 3 skp 3 fjk ½ alb til 30 rdl pr td hkorn samt 1 td 2 skp af Cappeljord, øde og uden bygning, til 15 rdl pr td hkorn. Ialt var boets indtægt 401 rdl 2 mk 4 skl.

Af besværing og udgift nævnes, at Niels Pedersen pålægges at lade læse på landstinget skødet til Peder Christensen Ulsted af 3. december 1736. Dernæst skal der af en fæstegård på 7 td 3 skp hkorn fraregnes boet en besætning på 7 heste á 10 rdl, en vogn til 8 rdl, en plov til 3 rdl, en harve til 1 rdl 4 mk, ialt en udgift på 82 rdl 4 mk. Ved indtægtsopgørelsen var den nødvendige sæde- og ædekorn konstateret til stede. Husbonden Peder Chr. Ulsted forlangte bygningernes brøstfældighed anført: laden og stalden skulle repareres med tømmer af op til 12 alens længde, lægter og stråtag samt brædder, ligesom "Rollingshuset wil forbedres med ½ tylt Tag, deller til loft og døre 3 tylter, 4 rdl, arbejds løn for bemelte hus at reparere 6 rdl 4 mk. Endelig nævnes skiftets bekostning til stemplet papir og til skifteforvalteren. Ialt var der en udgift for boet på 117 rdl 2 mk.

Boets beholdning var herefter reduceret til 284 rdl 4 skl, hvoraf halvdelen tilfaldt enkemanden. Resten 142 rdl blev opdelt i 9 søskendelodder, hvoraf de tre sønner hver fik 31 rdl 3 mk, datteren fik én lod på 15 rdl 4 mk. Afdøde Jens Andersens 6 umyndige børn måtte dele den sidste broderlod på 31 rdl 3 mk. Der blev altså kun få rigsdaler til hver af Karen Sørensdatters børn.

Sammenlignet med skiftet efter Niels Pedersens første hustru i 1718 var hans økonomiske formåen i 1740 reduceret til en brøkdel. Niels Pedersens tidligere nærmest velgørende holdning overfor stedbørn og nevøen Søren Pedersen Toppenberg havde øvet et kraftigt indhug på hans formue. Dertil kom, at den generelle landbrugskrise i 1730-erne gav hans handlinger et defensivt præg. Han måtte nu selv være tilfreds med at sikre sig en rimelig retrætepost som fæster i Flarup.

Niels Pedersens 3. ægteskab 1740-49

I vinteren 1740 var Niels Toppenberg enkemand for anden gang- nu i en alder af 64 år. Det hindrede ham dog ikke i hurtigt at indgå nyt

ægteskab. Allerede 19.05.1740 blev han gift med Dorthe Jensdatter af Odgaard på Thyholm. Hun flyttede til Troelsgaard, og her levede de resten af hans dage.

Idet nye barnløse ægteskab indgik de den aftale, at den længst levende ubeskåret skulle arve deres fælles bo. Et testamente herom blev oprettet i 1743 og underskrevet af kong Chr. VI formedelst 20 rdl (19).

Niels Pedersen Toppenberg døde 17. juli 1749. Efter hans begravelse 23. juli i Giettrup i en alder af 74 år 2 mdr. 3 uger og 4 dage gjorde enken brug af testamentet. Det blev forevist amtmanden i Thisted 29. juli 1749. Dermed var skiftet efter Niels Pedersen klaret.

Kort før sin død nåede han 5. maj 1749 at udstede skøde på sin halvdel af de tre Cappelhuse. Skødet blev overdraget hans tro følgesvend gennem alle årene i Flarup, Søren Sørensen, formedelst 66 rdl 4 mk i rede penge. (20) Denne havde jo i forvejen den anden halvdel af de tre huse. Denne del af Cappeljorden, ialt 2 tdr 4 skp, blev fremover en fast bestanddel af Søren Sørensens gård gennem mange generationer. Endnu i dag udgør ca 6 ha af Refs Hårengs jord (matr nr 26a i Refs) en del af Elmegaards jord. Således blev gården kaldt efter udflytningen i 1861.

Niels Pedersens betydning

Det paradoksale ved Niels Pedersen er, at han skønt gift tre gange ingen livsarvinger fik. Det var en konsekvens af hans valg af ældre hustruer i de to første ægteskaber. Det afgørende synes for den yngre Niels Pedersen at have været muligheden, at gifte sig til penge. Derved fik han personlig mulighed for at realisere de spæde ansatser til selveje, enevældens liberalisering af ejendomsstrukturen muligjorde.

Han synes imidlertid ikke at have stillet sig tilfreds som selvejerbonde i traditionel forstand. Efter ryttergodsets bortsalg i Thy i årene efter 1716 bød sig efterhånden adskillige muligheder for at erhverve flere ejendomme. Derved udviklede han sig hurtigt til at være en lokal bondeproprietær i Flarup. I en tiltagende alder sluttede han selv sin bondetilværelse med igen at være fæstebonde. Da var han allerede over 60 år.

Som familieoverhoved uden egne børn synes han aldeles at have spillet rollen som den omsorgsfulde forsørger for sine nærmeste familiemedlemmer. Hans indflydelse spores i

mange familieforbindinger, ligesom hans ejendomsbesiddelser i Flarup betød, at de tre største gårde i de næste generationer blev slægtsgårde. Samtidig kan man se, at Niels Pedersen i højeste grad var medvirkende til, at selvejet i Flarup blev udviklet allerede fra begyndelsen af 1700-tallet. Utvivlsomt var det årsagen til, at Flarup by blev udskiftet så tidligt som 1788 som en af de første udskiftninger på egnen.

Niels Pedersens forbilleder som bondeproprietærer kan meget vel have været Eyler Madsen i Brendgaard og Saxo Henriksen Ascanius i Boddum Præstegaard. Selv kom han utvivlsomt til at virke som pioner og katalysator for flere af sine samtidige - ikke mindst inden for familiekredsen. Hans livsforløb er et eksempel på en social opstigning fra fæster til selvejer under vekslende økonomiske vilkår. Hans historie kan derved være med til at nuancere det traditionelle billede af den evigt fortrykte bonde i 1700-tallet.

1. *Viborg Landstings Skøde- og panteprotokoller bd III s 425*
2. *Jfr. min artikel i Sydthy Årbog 1990 side 57-70*
3. *Tingbog for Refs Herred 1671 27. maj*
4. *Viborg Landsting bd 113*
5. *Amtsskifteprotokollen Dueholm, Ørum og Vestervig Amter 1705-20 fol. 212b-214b. Siderne i denne del af protokollen er stærkt afbleget, hvilket i høj grad vanskeliggør læsning af skiftet.*
6. *Claus Bjørn ed. Det danske landbrugs historie. II s 194f*
7. *Viborg Landsting bd 138 fol. 184*
8. *ibidem bd 139 fol. 81*
9. *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark. Rigsarkivet ved L. Lauersen m.fl. (ed) bd III s 559*
10. *Skødet læst på Viborg Landsting 1742, vol 181 fol. 485*
11. *Kr. Skøder IV s 449*
12. *Søndergaards Historie*
13. *Amtsskifteprotokol 1739-49 fol. 35-39*
14. *Skøde- og panteprotokol for Hassing-Refs herreder SP 1 fol. 23*
15. *ibidem. fol. 28a*
16. *ibidem.*
17. *Kr. Skøder III s 591f*
18. *SP 1 fol. 23.*
19. *Amtsskifteprotokol 1739-49 fol. 328b*
20. *SP 1 fol. 52.*

Kilde: Sydthy Årbog 1993, side 10-21.